

Inu. A. 35.179

UNIVERSITATEA LIBERĂ

I. G. DUCA

249 782

ION C. BRĂTIANU

DIN CICLUL DE CONFERINȚE
FONDATORII-ROMÂNIEI MODERNE

— 12 MAI 1932 —

„CARTEA ROMÂNEASCĂ”, BUCUREȘTI

1932

51.979

ION C. BRĂTIANU

Universitatea Liberă a avut o fericită inspirație când a hotărît ca, printr'o serie de conferințe, să se evoce figurile cele mai reprezentative ale epocii de renaștere și de organizare a României moderne, fiindcă azi, mai mult decât ori când, amintirea acestor mari luptători, străduințele, jertfele și biruințele lor ne pot mângâia de suferințele și înviora în nădejtile noastre.

Mi s'a făcut deosebita cinste să vorbesc despre Ion C. Brătianu. Prețuesc onoarea, dar totdeodată mă sor greutatea sarcinei.

Să vorbești despre viața lui Ion C. Brătianu, e să vorbești de toată istoria României dela 1848 până la 1890. Una se confundă cu cealaltă. Nici nu cred să fie om a cărui viață să fi fost mai strâns împletită cu aceia a epocii sale decât viața lui Ion C.

Brătianu. Intr'adevăr, dacă aruncăm o privire asupra acestei perioade a Renașterii României contemporane, cinci faze ne apar mai însemnate și mai caracteristice.

Prima — faza revoluției dela 1848—în care generația de atunci încearcă aplicarea însăși a programului de libertate națională și de emancipare internă a Principatelor dunărene.

A doua — faza exilului — în care după înăbușirea revoluției, propovăduitorii ei întreprind în Apus propaganda pentru viitorul și drepturile poporului român.

A treia — faza înfăptuirilor — în care, dela divanurile ad-hoc, rând pe rând am asistat la unirea Principatelor, la împrăștierea țăranilor, la secularizarea averilor mănăstirești, la votarea constituției și la întronarea dinastiei străine.

A patra — faza Independenței și Regatului — în care am scuturat definitiv jugul secular al Turcilor și am pus pe fruntea primului Rege al României Libere coroana de oțel.

A cincea — faza organizării noului Regat — în care s'au pus temeliiile Statului nostru modern de azi.

În toate aceste cinci faze Ion C. Brătianu a jucat un rol precumpănitor, firește mai covârșitor în vremurile în care era prim ministru și prin urmare conducătorul atotputernic al destinelor României, dar de o surprinzătoare însemnătate chiar pe timpul când, mai tânăr decât tovarășii săi de luptă, ocupa situații mai puțin proeminente.

În prima fază îl găsim în fruntea mișcării revoluționare și, deși abia în vârstă de 27 de ani, secretar al guvernului provizoriu alături de C. A. Rosetti, de Bălcescu și de Golescu.

În a doua fază îl găsim iarăși printre cei mai activi exilați, apărând pretutindeni cu pana și cu vorba cauza românismului.

În a treia fază îl găsim printre cei mai hotărâți apostoli ai celor patru postulate ale divanului ad-hoc; îl găsim apărătorul entusiast al revendicărilor țărănești și al regimului constituțional și principalul negociator al proclamării Principelui Carol de Hohenzollern Sigmaringen ca domnitor al României, aducându-l chiar personal în țară.

În a patra fază îl găsim autorul războiului, înfăptuitorul neatârării și regalității.

Iar în a cincea fază îl găsim marele îndrumător și rodnicul organizator al României moderne.

Așa fiind, e de sine înțeles că a descrie viața lui Ion C. Brătianu e să reamintești cu deamănuntul întreaga evoluție ce a dus la încheierea Regatului Român în forma în care el a dăinuit până la marele război ce urma să consfințească întregirea definitivă a neamului. A întreprinde un atare studiu depășește desigur granițele unei simple conferințe.

Să-mi fie deci îngăduit să restrâng sfera cercetărilor mele și să vorbesc mai mult de om decât de izbânzile, de istoricile lui izbânzi politice.

Omul! Cine a fost acest om care a putut domina cu atâta putere epoca lui și a putut să-i imprime neîncetat pecetea personalității sale?

Ca înfățișare fizică: un fermecător. Mic de statură, sprinten în mișcări, figura deschisă, simpatică, un cap minunat cu părul creț, albit în câteva zile la 1877 în urma emoțiilor ce i-a pricinuit trecerea peste Dunăre a oștirilor noastre. Doi ochi de o vioiciune neobișnuită, pătrunzători și cu toate acestea plini de bunătate și de îngăduință. Afabil, glumeț, incapabil să jignească, știind să facă în ceasul cuvenit gestul care nu se uită, fără nici un fel de micimi, fără ambiții, fără clevetiri, fără invidii, fără fățarnicii, desinteresat până la uitarea de sine, sincer cu prietenii, leal cu adversarii, urmărind pururea idei generale, niciodată preocupări personale.

Astfel apărea Ion C. Brătianu celor ce aveau priлеjul să-l întâlnească.

La cei ce aveau fericirea să-l cunoască mai de aproape, să lucreze cu el, farmecul se transforma în venerațiunea partizanilor și în respectuoasa deferență a antagoniștilor politici. De bună seamă, ca orice mare luptător, Brătianu a stârnit patimi, patimi violente, dar, fapt caracteristic, aproape toți cei ce l-au dușmănit s'au căit de pornirea lor și de cele mai multe ori, în toiul însuși al învâlmășelei, au păstrat conștiința nedreptății pe care o săvârșiau.

Mărturisirile contimporanilor, ale prietenilor ca și ale adversarilor, sunt în această privință foarte intere-

sante și adevărate marea influență pe care Ion C. Brătianu știa s'o exercite în jurul lui.

Câteva pilde culese în tinerețile mele :

Dimitrie Moruzi — Kneazul — după ce fusese devotatul lui Ion C. Brătianu, prefectul său de poliție, se despărțise de partidul național-liberal și, fiind cumnat cu G. Gr. Cantacuzino-Nababul, luptase peste 20 de ani cu înverșunare în rândurile conservatorilor.

Cu toate acestea, când Kneazul rostia numele lui Ion C. Brătianu avea lacrămile în ochi, iar portretul său l-a păstrat ca o icoană deasupra patului, până la moarte.

Mama lui Nicu Filipescu, înverșunată conservatoare, avea, deși vară cu C. A. Rosetti, fobia liberalilor și a liberalismului, dar nu admitea să ataci în fața ei pe Ion C. Brătianu. Pentru dânsa, Brătianu era un adversar care se deosebia de toți ceilalți și care, fără înconjur, merita stima compatrioților lui.

Alex. Djuvara povestea că, pe vremea opoziției unite, revedea într'o zi notele stenografice ale unui discurs violent pe care îl rostise împotriva lui Brătianu. Locuia în strada Colței, o casă joasă lângă aceea a bătrânului om de Stat. Acesta, trecând, i-a bătut în geam și i-a spus pe un ton blând și trist : „Ce faci tinere? „Îți corectezi cuvântarea? Ai fost nedrept, foarte nedrept, te vei convinge într'o zi, dar prețuesc marele „d-tale talent”. Și Djuvara mărturisise că în viața lui n'a simțit o mai grozavă remușcare decât în acea clipă, o remușcare ce nu l-a părăsit cât a trăit.

Gheorghe Palade, tânăr și impetuos, trecuse și el în lagărul opoziției unite și se distinsese prin înverșunarea și deosebita lui agresivitate. În cele din urmă Brătianu a fost doborât de această puternică coaliție. Care nu a fost însă, câteva luni mai târziu, mirarea lui Palade, când a văzut intrând într-o dimineață în modesta sa odaie mobilată pe bătrânul Brătianu.

„M'ăți răsturnat, ați lovit în mine fără cruțare, cu o strigătoare nedreptate, dar am venit să-ți întind mâna și să-ți spun că uit totul, că un singur gând mă stăpânește de azi înainte: să ne unim frățeste și să dăm partidului nostru puțința să-și îndeplinească mai departe binefăcătoarea-i menire în viața Statului Român”. Acest gest al ilustrului prim-ministru față de începătorul deputat a făcut din Palade pentru tot restul zilelor lui robul pocăit și fanatic al lui Ion C. Brătianu.

Aproape 25 de ani după ce Brătianu a închis ochii, Tache Protopopescu e atins de o boală ce nu iartă. Ca o ultimă încercare de salvare se hotărăște să plece în străinătate și să se supuiе intervenției chirurgicale a unui operator renumit. Înainte de a trece granița, el s'a dus însă la Florica la mormântul lui Brătianu și acolo, singur, neștiut de nimeni, a plâns îndelung lângă crucea nepăsătoare.

Nu pot să uit de asemenea respectul cu care în toate împrejurările, în declarațiuni publice și în conversații particulare, adversari, ca Petre Carp sau ca

Take Ionescu evocau amintirea lui Ion C. Brătianu.

Am citat câteva cazuri — s'ar putea cita mii.

În ce sta așa dar taina netăgăduitei vraje a acestui om? Farmecul personal? Talentul? Cultura? Oricât de mari ar fi fost, nu puteau constitui izvorul unei asemenea forțe.

Inteligența? Cine o poate nega, dar câți din generația lui n'au strălucit prin inteligență?

Voința? Desigur, o trăsătură dominantă la Brătianu, deși contemporanii vă vor vorbi toți mai mult de procedee mlădioase, părintești, cuceritoare, decât de o voință neînduplecată, autoritară sau supărătoare.

Atunci ce? Darul de a se insinua? Viclenia? Superioritatea în intrigă? Toți cei ce l-au apropiat resping cu indignare enunțarea însăși a unei asemenea ipoteze. De sigur, Brătianu avea abilități; multe și mari abilități. Arta politicei implică, în mânuirea oamenilor, în îndrumarea evenimentelor, în aprecierea nesfârșitelor lor contingente, un minimum indispensabil de abilitate. Dar nu abilitatea caracteriza pe Brătianu. Fieea lui era prea entusiastă, inima lui prea caldă. În el găsi ai vocațiunea unui apostol, nu calculul rece al unui ambițios sau sufletul împietrit al unui simplu strateg politic.

Precum am mai spus-o și altă dată, cheia enigmei nu trebuie căutată în vreuna din aceste însușiri izolate, ci în sinteză, în neobișnuita lor sinteză.

Ion C. Brătianu a dominat și epoca și pe contemporanii săi prin minunatul complex al însușirilor lui. În el s'au contopit într'un tot armonios nu numai mari și numeroase calități, dar, ceea ce este mai curios, calități care deobște se contrazic unele pe altele. Spre pildă, el era totdeodată idealist și realist, cumpătat și îndrăzneț, autoritar și seducător, modest când era vorba de el, mândru și intransigent, când era vorba de țara lui.

Idealist și realist — de obicei două noțiuni ce se exclud, fiindcă idealistii sunt lipsiți de simțul realităților practice și concrete. Seduși într'una de avântul generos al gândurilor lor înaripate, ei au o organică incapacitate de a transforma în fapte visurile lor.

Ion C. Brătianu, deși n'a încetat până la adânci bătrânețe să fie un entusiast, un idealist, un veșnic precursor, avea totuși darul să transforme neîncetat concepțiile lui în trainice înfăptuiri. Visa și clădia. Și va rămâne pururea cel mai de seamă al lui titlu de glorie: profetica viziune ce a avut a evoluției vremurilor sale și împerecherea, interesanta îmbinare a acestei superioare intuițiuni cu rodnică sa putere de creațiune.

Cercetându-i activitatea politică, te întrebi chiar ce trebuie să prețuești mai mult? Marile lui realizări sau claritatea cu care din timp a prevăzut desfășurarea evenimentelor?

Cu alte cuvinte, precursorul sau înfăptuitorul? Căci de fapt viața lui a fost o succesiune neîntreruptă de proorocii împlinite. De când era junker în armata lui Alexandru Ghica Vodă și până la sfârșitul ministeriatului său de 12 ani, luați orice faptă, analizați orice situație și veți găsi pe Ion C. Brătianu permanent în aceste două ipostaze.

Cumpătat și îndrăzneț — Brătianu a reușit să fie și una și alta. De altminteri, nimic nu-l definește mai bine decât propria sa formulă: „îndrăzneala în cele bine chibzuite”.

El nu întreprindea nimic fără o matură chibzuială. Având într'un grad superior simțul datoriei și conștiința răspunderilor, la dânsul nimic nu era lăsat improvizăției sau întâmplărei. Cântărea îndelung ce avea să facă, dar odată convingerea făcută, odată hotărârea luată, nimic nu-l opria în calea lui. De asemenea, dacă era sigur de dreptatea cauzei, rezultatul imediat nu-l preocupa și înfrunța cu seninătate orice înfrângere sau orice urgie.

Așa se explică de ce la 1848 nu s'a sfiit să ardă în piața publică Regulamentul Organic și să nesocotească Rusia lui Nicolae Pavlovici. Știa că, în ciuda tuturor autocrațiilor și a tuturor pornirilor cuceritoare, ceasul eliberării popoarelor a sunat.

Așa se explică de ce la 1877, singur, împotriva colegilor din minister ca și a proivnicilor politici, și-a luat răspunderea trecerei Dunărei. Știa că, învinsă

chiar de va fi, o atare înfrângere nu putea să fie decât trecătoare și că în schimb, prin participarea ei la un mare conflict european, România își va afirma în orice caz existența în lume ca Stat și își va înscrie astfel pe veci drepturile în istoria neamurilor.

Așa se explică de ce la 1878 n'a vrut, cu toate îndemnulurile unora și cu toate amenințările altora, să încheie tranșacții cu privire la stăpânirea noastră asupra Basarabiei. „Nu vând suflete de Români”, răspundea el acelor ce îi oferiau Rusciucul și Varna. Știa că hotărârile areopagului dela Berlin sunt vremelnice, că întregirea românismului e o fatalitate istorică pe care nu va fi în măsură s'o împiedice vre-o combinație diplomatică oricât de meșteșugită și, prin urmare, înțelegea că în ziua mare a mântuirii să nu se poată, din vina lui, invoca împotriva noastră nici un gest de renunțare, nici o aparență de slăbiciune.

Autoritar și fermecător — Ion C. Brătianu a putut împăca și aceste antinomii. Vizirul îi era porecla. Și o merita prin autoritatea fără seamăn pe care o exercita asupra partidului său ca și a treburilor publice. Dar această autoritate nu se întemeia nici pe teamă, nici pe tiranie, ci numai pe dragoste, pe încredere, pe stimă, pe recunoștință și pe admirațiune. Brătianu câștiga, nu subjugă sufletele. Oamenii îl urmau fiindcă îl iubeau, iar nici decum fiindcă le siluia voința sau fiindcă îi ademinea cu foloase și cu onoruri. Din el radia atâta înțelegere, atâta bunătate, atâta superio-

ritate sufletească, încât a i se supune era un act de firească consimțire, de voioasă participare la aceleași năzuințe și la aceleași griji.

Modest când era vorba de el, mândru și intransigent când era vorba de țara lui, aceasta i-a caracterizat întreaga existență.

Vanitățile omenești îi apăreau inadmisibile micimi. Disprețuia deopotrivă fastul și onorurile. Ducea fără ostentațiune o viață de stoică modestie, în cele publice ca și în cele private.

Să nu se uite că la 1881 a cedat fratelui său Dumitru președinția consiliului ca să prezideze serbările încoronării, deși el era adevăratul și necontestatul autor al Regalității. Să nu se uite că, deși conducătorul atotputernic și se poate spune întemeetorul partidului național liberal, oficial n'a fost niciodată șeful său; lăsă această demnitate altora, de pildă personalității decorative a lui Beizadea Mitică Ghica.

Când era însă în joc țara, lucrurile se schimbau cu desăvârșire. Modestul Brătianu devenea de o mândrie și de o intransigență fără margini. Se trezia par'că într'însul toată trufia latentă a unui neam conștient de origina lui nobilă și de menirea lui civilizatoare în acest colț al lumii.

Reamintiți-vă atitudinea lui la Livadia cu Alexandru al II-lea și cu Gortchakoff și simțul viu, înalt, de demnitate națională, pe care l-a imprimat în toate împrejurările, chiar în cele mai primejdioase, politicei externe a României.

În timpul războiului, când a impus Țarului comanda Domnitorului Carol asupra armatelor ruso-române dela Plevna. După congresul dela Berlin, când a reușit să înconjure condițiunile jignitoare ce se puseseră pentru recunoașterea internațională a independenței noastre. Mai târziu, când a silit Marile Puteri să primească în fapt, dacă nu în drept, punctul nostru de vedere în chestia Dunărei. În urmă, când în fața tendințelor cuceritoare ale Rusiei și a provocațiunilor lui Hitrovo n'a mai avut alt mijloc de apărare a Independenței Regatului decât alipirea lui la Tripla Alianță; modalitățile sub care a consimțit la această alianță, legând-o neapărat de participarea unei Puteri latine, Italia. Felul în care a denunțat înainte de 1877 tratatul de comerț cu Austro-Ungaria, provocând un război vama între puternica monarhie Habsburgică și micul Principat Dunărean aflat încă sub suzeranitatea Sublimei Porți. Condițiunile în care a tratat cu Bismarck, pe atunci la apogeul său, răscumpărarea căilor ferate. Intreaga lui acțiune pentru a înlătura ultimele vestigii de control străin și de a ne asigura pe lângă neatâr-narea politică, o reală și mântuitoare neatâr-nare economică.

Toate acestea vor rămâne pururea înviorătoare pilde de demnitate, strălucite dovezi de patriotica grijă pe care necurmat Ion C. Brătianu a avut-o de a ridica în fața lumii prestigiul țării și al neamului său.

De altminteri, lozinca, cunoscută și atât de greșit răstălmăcita lui lozincă „prin noi înșine” pornia și

ea tot dintr'un simțământ de mândrie, nu de sigur din mândria ce izvorăște din deșarte vanități, ci din mândria legitimă ce-și are obârșia în nemărginita încredere, în puterile de viață ale poporului român.

Această încredere i-a permis să nu desnădăjduiască nici odată și să puie cu folos temeliele organizării economice, ale dezvoltării culturale, ale structurii noastre politice și sociale, ale atâtor așezăminte ce i-au supraviețuit, ale atâtor drumuri pe care înaintăm și azi.

Dar e sigur că mai presus de acest complex armonic și straniu de însușiri bogate, variate și contradictorii, o mare pasiune stăpâna pe Ion C. Brătianu și era temelul adânc al tuturor gândurilor și al tuturor faptelor sale: dragostea de țară și de neam.

El n'a trăit decât pentru România și pentru românism. El a fost apostolul și robul unei cauze: renașterea României moderne.

Totul i-a fost subordonat: avere, nevastă, copii. Moștenitor al unei frumoase situații materiale, el a jertfit-o toată cauzei naționale. Propaganda în străinătate, exilul, ziarul „Românul”, fiecare au reprezentat o moșie vândută sau un bun ipotecat. Și astfel, după o viață de privațiuni personale și de romantică desinteresare, Ion Brătianu a murit sărac.

Când s'a căsătorit, a mărturisit cinstit celei ce a fost pe urmă vrednica tovarăşe a vieţii lui, că existenţa sa fiind închinată ţării să ştie că pot s'o aştepte încercări dureroase, exilul, închisoarea, sărăcia şi prin urmare, înainte de a-şi lega soarta de a lui, să se gândească bine dacă se simte în stare să înfrunte greutăţile unei atari căsnicii.

Pentru copiii lui avea o deosebită dragoste şi nu era sacrificiu pe care să nu-l fi făcut, cu toate mijloacele sale restrânse, pentru a le asigura o educaţie aleasă. Dar copiii, cei dintâi, ştiau că ţara trece înainte şi, în evlavie lor pentru dânsul, căutau mereu să-i înlesnească sarcina şi să se arate demni de un asemenea părinte şi de înaltele lui năzuinţe.

Patriotismul lui Ion C. Brătianu nu era numai înflăcărat, era creator, comunicativ, cuceritor. Nu se rezuma în cuvinte, nu se mulţumia cu declamaţiuni, era mişcare veşnică, neobosită şi trainică înfăptuire.

Pe de altă parte, acest patriotism nu se opria la hotarele vremelnice ale Regatului Dunărean; el îmbrăţişa dela început toate pământurile locuite de Români. Încă dela 1848, Brătianu cu Bălcescu şi alţii concepeau unirea întregului Românism; şi până la moarte, grija şi dragostea lui au trecut deopotrivă şi peste Carpaţi şi peste Prut. În cele mai critice momente, ca şi în cele mai răspunzătoare situaţii, a ştiut să ia atitudini care să arate că nu uită pe fraţii în robie şi care să nu slăbească imprescriptibilele noastre drepturi naţionale.

Brătianu a fost și aci un precursor și, prin larga concepție a patriotismului său, chiar înainte de vreme, un cetățean al României Mari.

Rezumându-i viața, ești ispitit să spui că a fost un om fericit. Ce fericire poate fi mai mare decât să vezi la bătrânețe împlinite toate visurile tinereții tale?

Desigur, judecând astfel, Brătianu a fost un om fericit.

A vrut Unirea Principatelor, s'a împlinit.

A vrut independența, a prezidat-o.

A vrut desființarea clăcei și distrugerea privilegiilor de clasă, le-a dobândit.

A vrut dinastia străină, a adus-o în țară.

A vrut organizarea Regatului, a făcut-o.

Și totuși, când îi examinezi mai de aproape viața, vezi că o fatalitate l-a urmărit pururea și că la el fericirile au trebuit să fie întotdeauna întovărășite de o tragică notă care de fapt le neutraliza.

Soarta i-a dat o viață fericită de familie; a fost un soț fericit și un tată fericit, dar a trebuit să fie cel mai nenorocit dintre copii. Persecutat de ura patologică a mamei lui, a crescut la Tigveni ca un copil părăsit și desculț. Când mai târziu a fost adus la Pitești în casa părintească, persecuția a continuat și bietul copil nu găsea afecțiune și sprijin decât la rude și străini. În asemenea condițiuni, studiile și le-a făcut printr'o supraomenească sfortare; și la Paris trăia ca un student sărac și oropsit pe lângă fratele său mai mare care ducea viața unui tânăr bogat și răsfățat.

Când a ajuns la vârsta maturității, a trăit ce e drept zilele pline de speranță ale revoluției dela 1848, dar ele n'au fost decât un scurt vis, urmat de anii duros-roși ai unui lung și chinuitor exil.

A dorit o țărănime stăpână pe ogorul ei și o Românie scăpată, după înlăturarea regimului fanariot, de călugări greci, de nenorocirea economică și națională a mănăstirilor închinată; a reușit să le obție, dar cu prețul unei lovituri de stat care venia, la începutul vieței noastre constituționale, să-i sdruncine temeliile și să-i compromită prestigiul.

După mari jertfe, învingând nenumărate greutateți interne și externe, a putut în sfârși să asigure țării mult așteptata ei neatârnavare. Dar nici această bucurie nu i-a fost dat s'o aibă întreagă. A trebuit să fie știrbită prin umilințele congresului dela Berlin și prin dramaticul epilog al răpirei Basarabiei.

A muncit 12 ani ca din două Principate abia eșite din robie să întemeeze un Stat modern și, în acest răstimp, înțeles de câțiva, neînțeles de cei mai mulți, a săvârșit o operă uriașă; și când și-a sfârșit în fine sarcina, în loc să culeagă recunoștință națională, a văzut întâi coalizându-se împotriva lui o țară întreagă în frunte cu propriul său frate și pe urmă, ca recompensă supremă, batjocora unei dări în judecată. A trebuit intervenția revoltată a Regelui Carol I, declarațiunea lui formală că dacă Brătianu va fi arestat sau condamnat, se va duce în mare ținută, în trăsură de gală și cu escorta regală, să-i facă vizită la Văcărești, pentru ca patimile deslănțuite să amuțească și pentru ca

să se pue astfel capăt unei atât de groaznice nedreptăți și ingraturii.

Parcă ceva urmăria pe acest om și îi refuza sistematic orice clipă de adevărată, de deplină, de neîntinată fericire.

Și totuși până la capăt Ion C. Brătianu și-a păstrat seninătatea. A suferit, dar a suferit în tăcere, nu s'a lăsat doborât de vitregia destinului și a mers drumul înainte, a uitat, a iertat, nu s'a coborât nici până la micimea unei uri, nici până la deșertăciunea unei răzbunări.

Testamentul către fiii săi cari au crescut având în față spectacolul deprimant al atâtor calomnii, a atâta răutate, a atâta nerecunoștință, a fost totuși și numai: „...faceți-vă datoria, nu vă gândiți la răsplată. Fapta bună ca și adevărul sfârșesc întotdeauna prin a birui. Eu nu voi mai trăi — spunea el la apusul vieții sale — ca să văd această biruință, dar fiindcă am conștiința împăcată că mi-am slujit țara cu folos, cu dragoste și cu credință, voi veți apuca ceasul și veți beneficia de răsplata ce-mi este azi refuzată mie”.

De aceea, în Brătianu, omul îmi apare și mai mare decât opera.

Sufletele obișnuite devin, în fața loviturilor soartei, aspre, reci, bănuitoare, pornite spre răzbunare. Numai sufletele cu adevărat superioare, numai cele cu totul excepționale pot ieși, din vârtoarea deziluziilor și a nedreptăților pământești, mai nobile și mai purificate. Ion C. Brătianu hulit, părăsit de prieteni, urmărit de gloanțele atentatorilor politici și tradus la bara

justiției, a murit mai bun, mai mărinimos, mai înțele-
gător, mai încrezător decât a trăit.

Acest sfârșit, acest apoteotic sfârșit, definește omul,
explică pagina glorioasă ce a înscris în istoria țării
și constituie, pe deasupra vicisitudinilor trecătoare, ade-
văratul secret al devotamentelor pe care le-a in-
spirat.

Intrupare luminoasă a celor mai frumoase însușiri
ale neamului, dovadă vie a putințelor lui și veșnică
pildă pentru toți cei ce vor să închine vreodată mintea
și inima lor binelui obștesc, propășirii naționale și
înălțării românismului.

